

**TÜRKİYE’DE KRİZ DÖNEMLERİNDE BORÇLARIN
SEYRİ: 1994 VE 2001 KRİZİ**

**THE TREND OF THE DEBTS IN TIMES OF CRISIS IN
TURKEY: 1994 AND 2001 CRISES**

Düriye TOPRAK*

ÖZET

Türkiye’de özellikle 1990’lı yılların başından itibaren borç yükünde ve kamu kesimi borçlanma gereğinde önlenemeyen artışlar yaşanmaya başlanmış, bu durum ekonomik krizlerin meydana gelmesinde önemli bir faktör olmuştur. Ülkede 1990’dan sonra yaşanan 1994 ve 2001 ekonomik krizleri kamu borç yükünün artmasına yol açmış, ekonomik krizler karşısında alınan önlemler ve uygulanan istikrar tedbirleri çoğu kez başarısız kalmıştır.

Çalışmanın amacı, kriz dönemlerinde özellikle 1994 ve 2001 krizlerinde Türkiye ekonomisinin durumunun analiz edilerek, borç-kriz ilişkisinin ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Krizler, Kamu Borçları, Dış Ticaret Açığı, 1994 Krizi, 2001 Krizi*

ABSTRACT

An unexpected increase in the debt burden and the public sector’s borrowing requirement has occurred in Turkey especially after the beginning of the 1990s and this situation has been an important factor in the formation of economic crises. The 1994 and 2001 crises in Turkey, have caused an increase in the public debt burden and the precautions and the stabilization programs taken against these crises have usually failed.

The aim of the study is to reveal the debt-crisis relationship in times of crisis especially in 1994 and 2001 crises by analyzing Turkey’s economic situation.

Key Words: *Economic crises, Public debts, Trade deficit, 1994 crisis, 2001 crisis.*

* Arş.Gör., S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, dtoprak@iibf.sdu.edu.tr

GİRİŞ

1980’li yıllardan itibaren ülkemiz ithal ikamesi tipi içe dönük bir ekonomik yapıdan dış rekabete açık, kamu ağırlıklı gelişmeden özel sektör öncülüğünde bir gelişmeyi zorlayan, finansal piyasaları uluslararası piyasalarla bütünleştirici çeşitli politikaların izlendiği bir döneme girmiştir. Bu dönemden sonra ülkenin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri sık yaşanan ekonomik krizler olmuştur. Yaşanan ekonomik krizler, ülkede finansal yetersizlik sonucunda ortaya çıkmış olmakla birlikte, kriz sonrası dönemler de finansal sıkıntının bir sonucu olan borç artışını gündeme getirmiştir.

2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz ile önemli bir durgunluk sürecine giren Türkiye ekonomisi, kriz sonrası dönemde uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ile yeniden istikrar ortamını yakalamaya çalışmıştır. Ancak 2008 yılının ikinci yarısında dünya konjonktüründe yaşanan finansal kriz ve daralma, gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. 2008 yılında yaşanan bu son ekonomik kriz, ortaya çıkışı ve etkileri itibariyle ayrı bir çalışma konusu olarak değerlendirilmiş ve çalışma kapsamına alınmamıştır.

Çalışmada, Türkiye’de 1990 sonrası dönemde yaşanan ağır borç yükünün ekonomik krizler üzerindeki etkisi incelenerek, 1994 ve 2001 krizleri dönemlerinde borçların genel görünümü analiz edilmiş ve bu durumun ekonomik krizlerin bir sebebi olduğu kadar sonucunu da oluşturduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. 1990 Sonrası Borçların Genel Görünümü: 1994 Krizi

Türkiye ekonomisinde 1980’li yıllardan itibaren uygulanan finansal liberalleşme politikaları ile birlikte yabancı sermaye girişlerinde artışlar yaşanmıştır. Finansal piyasalar üzerinde etkisini gösteren sınırlandırıcı ve yönlendirici politikalar on yıllık bir sürede aşamalı olarak kaldırılmıştır. (Kara ve Kar, 2005:105). Bu bağlamda; 1984 yılında döviz mevduatına getirilen yasal kısıtlamalara son verilmiş, 1988’de İnterbank kurulmuş, 1987’de ise açık piyasa işlemleri uygulanmaya başlanmıştır. Ticaretin serbestleşmesi ile birlikte miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve 1989’da sermayenin liberalizasyonu gerçekleştirilmiştir (Karabulut, 2002:123). Finansal serbestleşme politikalarının bütçe ve ödemeler dengesi açıklarının yüksek olduğu enflasyonist bir ortamda gerçekleştirilmesinin ortaya çıkardığı pek çok olumsuz sonuç, finansal serbestleşmenin zamanlama ve iktisat politikaları ile uyumlu olması gerektiğini ortaya koymuştur (Kara ve Kar, 2005:105).

1980’li yılların ortalarından itibaren, Türkiye’de arz yanlı ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Özel sektörün canlandırılması amacıyla yapılan vergi indirimleri nedeniyle devletin vergi kaybı yurt içi ve yurt dışı piyasalardan karşılanmaya çalışılmış ve böylece ülkede Borç Yönetimi Politikası önemli hale gelmiştir. Özellikle 1985 yılından sonra Türk finans sektöründe yaşanan hızlı gelişmeler, yeni finansal araçların piyasalara arzı ve halka yüksek getiri sağlaması borç yönetimi politikasının yerleşmesini

sağlamış ve Mayıs 1985'ten itibaren haftalık ihalelerle Devlet İç Borçlanma Senetleri satılmaya başlanmıştır (Parasız, 1995:152).

Böylelikle, Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren devlet borçlanmasına dayalı kamu finansman modelinin oluşturduğu iç ve dış borç faiz ve anapara geri ödeme yükümlülükleri artmıştır (Kirmanoğlu ve Arıkboğa, 2003:463,464). Bu durum 1990'lı yılların başından itibaren kamu mali disiplinindeki aşırı bozulmanın ekonomide reel faizleri arttırıcı yöndeki etkileri ile kamu borç stokunun yükselmesine neden olmuştur (Erdem, 2001:15). 1990'lı yılların dış kaynakla beslenen tüketime dayalı ekonomik büyüme modelleri, yalnızca yabancı sermaye yatırımlarını değil, yerli sabit sermaye yatırımlarını da caydırmış, yüksek faiz gelirleri reel ekonominin yıpranmasına neden olmuştur (Şahinöz, 2002:44). 1994 yılında hazırlanan ekonomik istikrar programı bu yapıyı ortadan kaldırmak için hazırlandıysa da başarılı olamamış ve krizle karşı karşıya gelinmiştir (İyibozkurt, 2001:289).

1994 Krizinde, kamu borçlanma gereğinin büyüdüğü bir aşamada faizlerin düşürülmesi, Türk lirasından kaçışı ve dövize hücumu başlatmış ve böylece Türk lirası, yabancı paralar karşısında büyük değerler kaybetmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi döviz kuru kriz yılında yaklaşık %170 oranında yükselmiştir. Döviz kurlarındaki yükselmeler karşısında geri dönmeyen krediler nedeniyle batık krediler yükselmiş, ithalata dayalı işlem yapan ve döviz cinsinden yükümlülükleri bulunan şirketlerin birçoğu iflas etmiştir (Alp, 2001:679). Sonuçta krizle birlikte; döviz fiyatları artmış, faiz oranları çok yüksek boyutlara ulaşmış, beklenti faktörü değişik sebeplerden olumsuz etkilenmiş ve kısa vadeli sermaye giriş-çıkışları ekonominin dengesini bozmuştur (Sadıklar, 2001:37).

Tablo 1:Türkiye'de Başlıca Borç Göstergeleri

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İç Borç Stoku MİLYON TL	57,2	97,6	194, 2	357,3	799,3	1.361,0
Dış Borç Stoku MİLYON \$	49.035	50.479	55.592	67.356	65.601	73.278
İç Borç Stoku/GSMH%	14,4	15,4	17,6	17,9	20,6	17,3
Dış Borç Stoku/GSMH%	32,2	33,2	34,6	37,0	49,6	43,1
İç Borç Servisi MİLYON TL	42,4	91,8	221,4	523,9	1.092,6	1.744,2
Dış Borç Servisi MİLYON \$	7.302	7.561	8.733	8.227	9.993	11.897
KKBG/GSMH	7,3	10,1	10,5	10,2	6,2	5,0
Büyüme GSMH%	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,0

Döviz Kuru % Değişim(ABD Doları)	22,8	60,2	64,6	60,5	169,9	53,5
-------------------------------------	------	------	------	------	-------	------

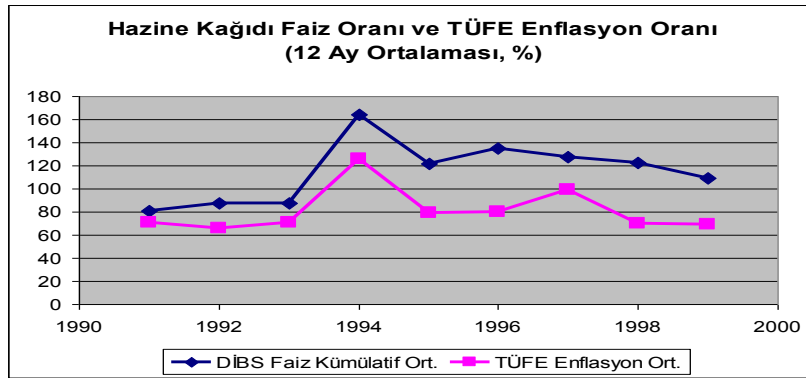
Kaynak: <http://www.maliye.gov.tr>, <http://www.dpt.gov.tr>,
<http://www.tuik.gov.tr>, (15.05.2010)

Tablo 1’de görüldüğü gibi özellikle 1992 ve 1993 yıllarında KİT’lerin ve yerel yönetimlerin borçları ile birlikte, daha önceki dönemlere göre kamu kesimi borçlanmasının arttığı gözlenmektedir (Siverekli Demircan, 2004a:27). Özellikle krizin görüldüğü 1994 yılında dış borçlarda azalma ve iç borçlarda artış yaşanmıştır. 1993’te 357,3 milyon TL olan iç borç stoku, kriz yılında 799,3 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Dış Borç Stoku/GSMH’nın kriz yılında yüksek görünmesinin sebebi ise söz konusu yılda büyümenin negatif değerlere düşmesinden kaynaklanmıştır.

Her türlü döviz mevduatına ödenen faizden çok daha yüksek bir reel faiz getirisi sunan ancak kur riski ve ülke riski sebebiyle beklentilerin büyük belirsizlik göstermesi ile birlikte yüksek risk primi ve yüksek nominal faiz ile satılan kamu kağıtları kamu borcunda önemli artışlara neden olmuştur. Sonuçta artan faiz ödemelerinin yeni borçlanma ile karşılanması iç borç servisini giderek yükseltmiştir (Akyüz ve Boratav, 2002:35). Tablo 1’de 1990 sonrası iç borç servisinin giderek yükseldiği görülmektedir. Dış borç servisinde ise ülkenin kredi notunun düşürülmesi ile birlikte dış borç kaynaklarının tükenmesi sebebiyle fazla bir değişim olmamıştır.

Kriz yıllarında Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)’nin, GSMH’ya oranı %5-6 dolaylarında olmuştur. Bu dönemden sonra gelir arttırıcı ve gider azaltıcı uygulamalarla birlikte, özelleştirme uygulamalarına ağırlık verilmiş ancak ilerleme sağlanamamıştır. Kamu bürokrasisi, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumlarına ilişkin düzenlemeler kamu harcamalarının artışını önleyememiş ve borçlanma ihtiyacı sürekli artmıştır (Sakal, 2003:219).

Şekil 1: Türkiye’de Hazine Bonosu Faiz ve TÜFE Enflasyon Oranları

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr>, <http://www.tuik.gov.tr> ve <http://www.tcmb.gov.tr>, (15.05.2010)’den elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

1994 kriz yılında ekonomi %6.1 gerilemiş, on iki aylık yıl sonu enflasyon rakamlarına göre TÜFE %125, TEFE ise %150'lere yükselmiş, ülkenin kredi notu düşürülmüş ve sonuçta daha pahalı bir borçlanma süreci ile karşılaşmıştır (Erdem, 2001:14). Şekil 1'de görüldüğü gibi, 1994 kriz yılında enflasyon ve faiz oranlarında aşırı yükselme göze çarpmaktadır. Daha sonraki yıllarda bu oranlar azalma gösterse de Türkiye'de 1990-2000 yılları aralığında enflasyon oranları ve faizlerin sürekli yüksek düzeylerde gerçekleştiği söylenebilir.

5 Nisan 1994 ekonomik istikrar paketinin uygulamaya girmesinden sonra iç borçlanmalar yönünden, hazine bonolarının sürelerinin uzatılmasına ve faizlerinin düşürülmesine çalışılmış, bu konuda özellikle 1995 yılında başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır. (Sivrekli Demircan, 2004a:27). Ancak; 1995-1999 yılları arasında yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon, negatif büyüme, Türk lirasının döviz karşısındaki değer kaybı ve 1997 Güney Kore krizi ekonomiyi olumsuz etkilemiş, bunun sonucunda iç ve dış borç stokunun büyümesi kaçınılmaz olmuştur (Sivrekli Demircan, 2004b:122).

2. 2000 Sonrası Borçların Genel Görünümü: 2001 Krizi

Türkiye'de 2000 yılına gelindiğinde ekonominin karşı karşıya kaldığı kaynak kullanım dengesizliği ve borç sorununun giderilmesi amacıyla yapısal reformlar yapılmaya başlanmış, ancak siyasi karar alıcıların etkisiyle reformlar geciktirilmiş ve uygulanan ekonomi politikaları istenilen sonucu vermemiştir (Günçavdı ve Küçükçiftçi, 2004:17,20).

Türkiye'de 1999'dan sonraki dönemde iç ve dış borç miktarı artmaya devam etmiş ve bu borçlanmaları finanse etmek için yeni borçlanmalara gidilmiştir. İç borçlanmadaki artışlar kamu finansman açıklarının kapatılması amacıyla kullanılmıştır (Eker ve Meriç, 2000:280). Yükselen kamu kesimi borçlanma gereksinimi, içeride finans kesiminin sağlıklı koşullarda büyümesine neden olurken, finansal serbestleşmeden yararlanan dış finans kuruluşlarına da döviz spekülasyonu yolu açılmıştır (Önder, 2001:53).

2.1. 2001 Krizinde İç Borçların Gelişimi

Türkiye'de iç borçlar devlet için bir kaynak yaratmadan, borç faizlerini ödeyebilmek için borçlanma sonucunda hızla artmış (Ertuna, 2004a:12) ve 2001 krizinin ana nedenlerinden biri de iç borçların eriştiği seviye olmuştur (Koç, 2001:265).

1994 krizinden sonra iç borçlanmanın yerini daha çok dış borç alırken, 1999-2002 döneminde iç borç faiz yükü, banka borçları ve iç borç stokunda meydana gelen artışlarla iç borç ağırlıklı bir borçlanma politikası izlenmiştir (Sivrekli Demircan, 2004a:34,35).

Faiz dışı fazla oluşturulmasına rağmen Kasım ve Şubat krizlerinden sonra iç borç stokundaki artış devam etmiştir. Bu durumun nedenleri; kamu ve fon bankalarından gelen yükler, kriz nedeniyle borçlanmanın maliyetinin yükselmesi, ayakta kalan bankaların ellerindeki düşük faizli tahvillerden doğan zararlarını ve döviz pozisyonunu açıklarını kapatmak için Haziran 2001'de yapılan iç borç takası olarak sıralanabilir. Bu borç takasıyla Hazine,

döviz cinsinden borçlanmalara daha fazla başvurur hale gelmiştir. Aralık 2000’de iç borç stokunun yüzde 8’i dövize endeksli veya döviz cinsi borçlanmalardan oluşurken, bu oran Eylül 2001’de yüzde 32’ye yükselmiştir (Oyan, 2001:623,624).

Bu dönemde Türk lirası cinsinden kısa vadeli ve döviz cinsinden uzun vadeli iç borçlanmaya başvurulmuş, borçlanma maliyetleri azaltılırken iç borç vadeleri uzatılmıştır. Bunun sebebi, siyasi belirsizlik ve gerçekleşmesi muhtemel Irak operasyonu neticesinde mali piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeleri en aza indirmek olmuştur (Siverekli Demircan, 2004a:34,35).

Bankacılık sektörü, kur ve faiz riski sonucu önemli kayıplarla karşılaşmış, çoğu banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilmiştir. Diğer bankaların mali durumlarının iyileştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmış, kamu bankalarının biriken görev zararları devlet iç borçlanma senedi verilerek karşılanmaya çalışılmış ve bu durum devletin borç yükünü arttıran diğer bir unsur olmuştur (Erdem, 2001:17).

Tablo 2:Türkiye’de Başlıca İç Borç Göstergeleri

YILLAR	1999	2000	2001	2002	2003
İç Borç Stoku (Milyon TL)	22.920,1	36.420,6	122.157,3	149.869,7	194.386,7
İç Borç Stoku/GSMH(%)	29,3	29	69,2	54,5	54,5
İç Borç Servisi (Milyon TL)	25.477,7	37.577,5	164.360,8	141.059,2	166.357,3
Büyüme GSMH%	-6,1	6,3	-9,5	7,9	5,9
KKBG/GSMH	15,6	11,8	16,4	12,7	9,4
Faiz Dışı Fazla/GSMH	2	5,7	6,8	4,3	5,1

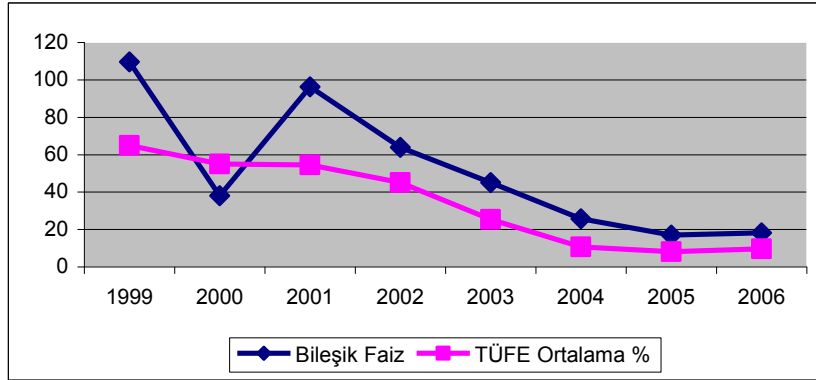
Kaynak:<http://www.treasury.gov.tr/stat/icborcistatistikleri.htm>,
<http://www.bumko.gov.tr>, <http://www.dpt.gov.tr>, (15.05.2010)

Tablo 2’de görüldüğü üzere, 2000 yılında yaklaşık 36,5 milyar TL olan iç borç stoku, kriz yılında 122 milyar TL olarak gerçekleşmiş, iç borç stok artışı krizden sonraki yıllarda da devam etmiştir. 2000 yılında iç borç stokunun GSMH’ya oranı %29 iken, 2001 krizinde bu oran %69,2’ye yükselerek büyük bir artış göstermiştir.

Devlet bütçesinin, borç yönetimi bütçesine dönüşmesinde bir yandan kamu kesimi borçlanma gereğinin yeterince denetlenememesinin diğer taraftan ağır faiz yükü sebebiyle kamusal yatırımların görece bir şekilde küçülmesinin önemli payı bulunmuştur (Palamut ve Giray, 2001:33). Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)’nin GSMH içindeki payı kriz döneminde artış göstererek %16’lar civarında gerçekleşmiştir.

Faiz dışı fazlanın oluşabilmesi için; reel faizlerin azaltılması, kaynak dağılımındaki verimlilik artışı, azalan faiz oranları sebebiyle gelir büyümesinin artırılması ve enflasyon beklentilerinin azalma göstermesiyle asli paraya olan talebin artması gerekmektedir (Keyder ve Bozkurt, 2003:60). Tablo 2’de görüldüğü gibi, 2001 kriz yılında borçların artışına rağmen faiz dışı fazla/GSMH’nın yüksek görünmesi, kriz yılında büyüme oranının negatif olarak gerçekleşmesi sonucunda oluşmuştur.

Şekil 2: Türkiye’de İç Borç Yıllık Ortalama Bileşik Faiz ve TÜFE Enflasyon Oranı

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr>, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr>, (15.05.2010)’den elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

1999 yılında başlatılan Enflasyonu Düşürme Programı 2000 yılında enflasyon ve faizler üzerinde etkisini gösterse de, döviz kuru çıpasından vazgeçilmesi ile birlikte 2001 kriz yılında enflasyon ve faiz oranlarında meydana gelen artış Şekil 2’de görülmektedir.

Ülkemizde 2001 sonrası enflasyon hedefine yönelik uygulanan istikrarlı para politikaları ve mali disiplin, güven ortamının oluşmasını sağlamış, enflasyon beklentilerinin düşmesiyle birlikte faizler azalmıştır. Uluslararası Para Fonu(IMF)’nun kamu kesimi borçlarını ödeme planını zamana yayacak biçimde netleştirmesi, yabancı para birimleri karşısında Türk lirasının güçlenmesini sağlamıştır (TCMB, 2005:5).

Kriz sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte kamu kesimi faiz dışı fazla hedefi belirlenmiş, yurtiçi piyasalardan borçlanma imkanının azalması sebebiyle uluslararası piyasalardan borçlanma imkanları tercih edilmiş (Siverekli Demircan, 2004a:34,35), ülkenin borç sarmalından çıkması için kamu sektörü reformlarının yanı sıra bankaların ekonomik krizlere karşı kırılgan yapısını güçlendirmek amacıyla bankacılık reformuna da önem verilmiştir (Alidedeoğlu ve Gökent, 2002:71). 2002 yılı sonlarında Hazinesinin iç borçlanma maliyetleri düşme eğilimi göstermiş, borçlanma vadeleri uzatılmış ve piyasalarda güven ortamının oluşturulmasıyla birlikte uluslararası piyasalardan kaynak temini hızlanmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2003:32). 2003 yılında da borçlanmaya ilişkin bilgilerin Hazine tarafından düzenli olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulması kararlaştırılarak

borç yönetiminde denetime önem verilmiş, borç rasyosunun ve faizlerin düşürülmesi ile %6.5'lik faiz dışı fazlanın gerçekleştirilebilmesi hedeflenmiştir (Siverekli Demircan, 2004a:36,37).

Böylelikle uygulanmakta olan maliye politikalarının temel hedefi faiz dışı fazla olmuş, bu hedef reel faiz oranlarının düşürülmesi ve borç stokunun iyileşmesine katkıda bulunması açısından gerekli görülmüştür (Çanakcı, 2004:23). 2001 krizi sonrası uygulanan sıkı maliye politikaları ve bütçe disiplini ile birlikte bütçe açıklarının giderilmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda, 2003 yılında kabul edilen ve 2005'de yürürlüğe giren "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" ekonomik performansın artırılmasına yönelik olarak hayata geçirilen en önemli uygulamalardan biri olmuştur. Böylelikle, kamu mali yönetiminde disiplinin sağlanması, kamu mali kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, mali saydamlık ilkesi çerçevesinde kamuoyunun bilgilendirilmesi çalışmaları uygulanmaya başlanmıştır. (Öz ve Kaplan, 2005: 245).

2.2. 2001 Krizinde Dış Borçların Gelişimi

Kamu kesimi borçlanma gereğinin finansmanında dış borçlanma önemli kaynaklardan birini oluşturmaktadır. Yurtiçi piyasalardan borçlanmanın maliyeti yükseldiği zaman Hazine dış borçlanma yoluna başvurmakta, uluslararası piyasalarda tahvil satabildiği gibi ihraç edilen dövizde endeksli bonoları yurtdışı piyasalardaki tasarruf sahipleri de alabilmektedir. Bu nedenle bu finansman yöntemi kamu bütçesi üzerinde önemli bir yük oluşturabileceği gibi ödemeler dengesi üzerinde de ciddi baskılar oluşturabilmektedir (Sakal, 2001:1504).

Türkiye'de dış borçlar, 2001 krizinden önceki son bir yılda %15 artış göstermiştir. Önemli bir kısmı kamu kesiminin borçları olmak üzere dış borçların GSMH'ya oranı 1996-2000 yılları arası %40'lardan yaklaşık %60'a (Muratoğlu, 2001: 72), 2001 yılında ise yaklaşık olarak %80'e yükselmiştir (Keyder, 2001: 27). Türkiye'nin artan dış borçları yatırımları desteklememiş, dış ticaret açıklarını kapatmış ve bu nedenle ekonomi çağın gereklerine hazırlanamamıştır (Ertuna, 2004b:14). Türkiye'nin dış borç problemi daha çok stokun döndürülmesinden kaynaklanmıştır (Boratav, 2003:9).

Tablo 3:Türkiye'de Başlıca Dış Borç Göstergeleri

YILLAR	1999	2000	2001	2002	2003
Dış Borç Stoku (Milyon \$)	103.123	118.602	113.592	129.538	144.109
Dış Borç/GSMH%	55,6	59,3	78,0	72,0	60,7
MB Rezervleri(Net)	24.183	23.153	19.799	28.071	35.162
MB Rezervleri(Net) /Dış Borç %	23,5	19,5	17,4	21,7	24,4

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr>, <http://www.dpt.gov.tr>,
(15.05.2010)

Tablo 3’de görüldüğü üzere 1999 yılında milli gelirin yaklaşık %56’sı olan dış borçlar, 2001 kriz döneminde %78 olarak gerçekleşmiştir. Dış borç sürdürülebilirliğinin göstergesi olan Dış Borç/GSMH oranı, 2001 kriz yılında gerçekleşen negatif büyüme sonucunda aşırı yükselmiş, bu durum da borç stok artışı köriklemiştir.

Dış borç ödemeleri için Merkez Bankası (MB) rezervleri önem taşımaktadır. Ayrıca rezerv yüksekliği uluslararası yatırımcılar açısından da bir güven kaynağı olmaktadır (Özatay, 2004:33). MB Rezervleri/Dış Borç oranının büyüklüğü ülkenin dış borç ödemelerini daha kolay yapacağını, küçüklüğü ise dış ödemelerde sıkıntıya girileceğini gösterir (Söyler, 2001:22). MB rezervleri, 2001 kriziyle birlikte azalma göstermiş, MB rezervlerinin toplam dış borcu karşılama oranı, kriz döneminde %17,4 olarak gerçekleşerek daha sonraki yıllarda artış içine girmiştir.

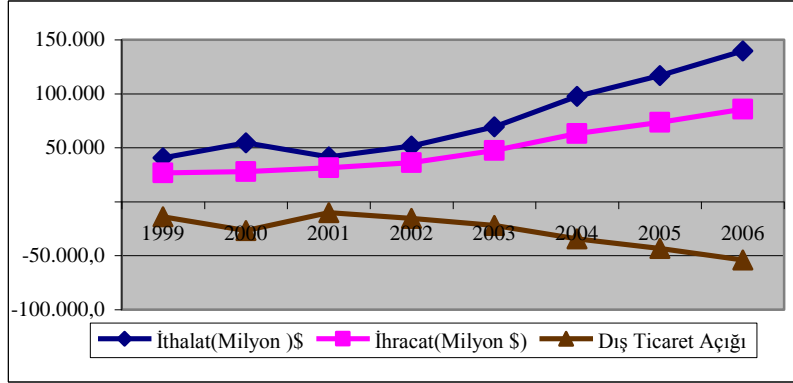
2.2.1. Dış Borçların Gelişiminde Dış Ticaret Açığının Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi Türkiye’de de dış ticaret açıklarının zaman zaman önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Dış ticaret açıkları ödemeler dengesini bozan ve dış kaynak ihtiyacını beraberinde getiren en önemli etkenlerden biridir. Kriz öncesi dönemde iç borçları ikame etmek amacıyla alınan dış borçların daha çok tüketim malları ithalatına yönelik kısa vadeli dış borç niteliğinde olması ve Türk lirasının yabancı paralar karşısında değer kazanması ihracatı zorlaştırıp ithalatı arttırarak dış ticaret açığının büyümesine sebep olmuştur (Bakkal ve Oktayer, 2003:218,227).

Türkiye borçlarını ve borç faizlerini karşılayabilmek için borçlanmasının yanında, dış ticaret açıklarını finanse etmek amacıyla da borçlanmaya gitmiştir. Dış ticaret açıkları da yatırım malları ithalatından değil, daha çok ara malı ithalatından kaynaklanmıştır. Dış ticaret açıkları Türk lirasının aşırı değerlendiği dönemlerde önemli artışlar göstermiştir (Ertuna, 2004a:11).

Türkiye’de ithalat miktarının sürekli olarak ihracat miktarından fazla olması sebebiyle dış ticaretin açık verdiği ve bu durumun dış borçların artışına neden olduğu Şekil 3’de daha net görülmektedir.

Şekil 3:Türkiye’de İthalat-İhracat ve Dış Ticaret Açığı

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr>, (15.05.2010)'den elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

Krizden sonra, ithal veya dövize endeksli hammadde ile üretim yapan sanayi sektörü, kurun gelecekte ne olacağını tahmin edemediği için fiyatlandırma ve üretim yapmamış ihracat kesimi ise borçlanma ile hammadde siparişi riskine girememiştir. Oluşan üretim daralması milli gelirin ve vergi gelirin düşmesine, işsizliğin artmasına neden olmuştur (Koç, 2001:265). Ayrıca Türkiye ithalatının büyük bir bölümünü dolarla yaptığından ve ithalatın çoğunun ara malı, hammadde ve yatırım malı olmasından dolayı, doların değer kazanmasıyla birlikte Türk lirası cinsinden ithalat girdi fiyatlarındaki artışlar, toptan ve perakende fiyatlara yansıtılmış ve bu durum enflasyon hedeflerinin tutturulmasını önlemiştir (Zelka, 2001:981).

Dış açığı kapatmakta dengeleyici rol oynayan sıcak para, yüksek faiz kazancı için geldiğinde sorunun çözümüne yardım etmekte, ancak ekonomideki beklentilere göre sıcak para ülkeyi terkettiğinde ise kriz ortaya çıkmakta ve IMF'ye başvurulmaktadır. Bu açıdan dış açıklar sürekli tedirginliğe neden olmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi, Türkiye’de ihracata yönelik üretim yapan sektörlerin hala yeterli yatırım yapamaması ve ileri teknolojilerden yeterince yararlanamamalarıdır (Unay, 2001:184). Halbuki ihracat kazançları ülkelerin refah seviyesini ve rekabet güçlerini belirleyen temel faktörlerden birisidir. İhracat düzeyi yapılan yenilik çalışmalarına hassas olduğundan dolayı, teknoloji geliştirme ve yenilik rekabet gücünün artırılmasında önemli bir faktör olmaktadır (Albeni, Karaöz ve Demirgil, 2005: 36).

Bunun için; ihraç ürünlerimizin daha da çeşitlendirilmesi, maliyetlerinin düşürülmesi ve yeterli kalitenin sağlanması gerekmektedir. Dış açıkların artmasının diğer nedenleri ise; döviz kurlarının bazı dönemlerde ihracatı frenlemesi ve ithalatı özendirici düzeyde kalması, turizm gibi görünmeyen işlemlerden sağlanabilecek döviz miktarının artırılmaması ve yabancı yatırımlardan yeterince yararlanılmaması olarak sıralanabilir (Unay, 2001:184).

SONUÇ

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren önemli ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu duruma yol açan yapısal faktörler; artan kamu kesimi açıkları, sürdürülemez bir iç borç dinamiği ve başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapılaşma olmuştur.

Kamu harcamalarındaki artış ve yüksek faizle borçlanma, borcu ve faizi ödemek için tekrar borçlanma gibi bir kısır döngü oluşturmuştur. Yüksek faiz yatırımlar üzerine olumsuz etki yapmış ve sermayenin üretim alanından kaçmasına sebep olmuştur. Bu durum bankaları iç borç araçlarının en büyük alıcısı durumuna getirerek asli fonksiyonlarından uzaklaştırmış, mali sektörün yapısını ve işleyişini olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye'de yaşanan Şubat 2001 kriziyle büyüme hızı negatife düşmüş, ekonomi küçülmüştür. Enflasyonla Mücadele Programı'nın çökmesi sonucu ortaya çıkan kur patlaması, kamu fiyatlarının yüksek oranda arttırılması ve üretim üzerindeki maliyet baskısı nedeniyle enflasyon yükselmiştir. Kriz döneminde önemli miktarda sermaye çıkışı gerçekleşmiş, bu durum Merkez Bankası rezervlerinin erimesine yol açmış ve borçlanma ihtiyacı artış göstermiştir. Yüksek döviz kuru ve enflasyon neticesinde reel faizlerin çok yüksek düzeylere ulaşması iç ve dış borçların artması sonucunu doğurmuştur.

Bunların ışığında borç artışının diğer ekonomik unsurları etkileyerek ekonomik kriz oluşumunun bir nedeni olduğu ve kriz dönemlerinde de borç artışıyla beraber ekonomideki dengelerin bozulduğu söylenebilir. Yani; Türkiye'de 1990 sonrası dönemde yaşanan ağır borç yükü, ekonomik krizlerin bir sebebi olduğu kadar, sonucunu da oluşturmuştur.

2001 krizinden günümüze kadar geçen süre içerisinde, uygulanan ekonomik programlarla makro ekonomik istikrarın tesis edilmesi ve sürdürülebilir büyüme ortamının oluşturulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, reel faiz oranlarının düşürülmesi ve borç stokunun iyileştirilerek borç sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi amacıyla yüksek oranlı faiz dışı fazla hedeflemesi maliye politikasının temel hedefi olmuştur. Kamu kesimindeki yapısal reformlar ile bütçe disiplininin ve kamu harcamalarının etkinliğinin sağlanması, kamu kesiminde yönetişimin iyileştirilmesi, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin arttırılmasına çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Y., BORATAV, K.(2002), "Türkiye'de Finansal Krizin Oluşumu", **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, yıl:17, sayı:197
- ALBENİ, M., KARAÖZ, M., DEMİRGİL, H.(2005), "Teknoloji Çabaları Gerçekten Önemli mi? Türk İmalat Sanayinde İhracatın Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma", **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Kasım Sayısı
- ALİDEDEOĞLU, E., GÖKKENT, G.(2002), "Mali Sektör 2002-2007", **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Ağustos, yıl:17, sayı:197

- ALP, A.(2001), “Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Eylül-Ekim, yıl:7, sayı:41
- BAKKAL, U., OKTAYER, N.(2003), “Dış Borçlanma ve Ödemeler Dengesi İlişkisi”, **XVIII. Türkiye Maliye Sempozyumu: Türkiye’de Kamu Borçlanması (Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Beklentiler)**, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:16, Kıbrıs
- BORATAV, K.(2003), “Türkiye Ekonomisi’nde İstikrar: Bugünü ve Yarını (Panel)”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Nisan, yıl:18
- ÇANAKCI, İ. H.(2004), “Sürdürülebilir Yüksek Büyüme ve Makroekonomik İstikrar”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Ağustos, yıl:19
- EKER, A., MERİÇ, M. (2000), **Devlet Borçları(Kamu Kredisi)**, 3.baskı, İzmir
- ERDEM, V.(2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, yıl:7, sayı:41
- ERTUNA, Ö.(2004a), “Osmanlı ve Türkiye Ekonomilerinin Borç Bunalımı”, MUFAD, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Ekim, sayı:24
- _____.(2004b), “1923’ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023’e Doğru Hedefler”, **Muhasebe ve Finans Dergisi**, Ocak, sayı:21
- GÜNÇAVDI, Ö., KÜÇÜKÇİFTÇİ, S.(2004), “Türkiye Ekonomisinin Üretim ve İstihdam Yaratma Kapasitesi Üzerine Gözlemler”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, yıl:19, sayı:216
- İYİBOZKURT, E.(2001), “Türkiye’nin Ekonomik Krizi ve Çözüm”, **Yeni Türkiye Dergisi**, yıl:7, sayı:41
- KARA, M. A., KAR, M.(2005), “Yabancı Sermaye Çeşitlerinin Yatırımlar ve Tasarruflar Üzerine Etkilerinin Ekonometrik Analizi”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, yıl:20, sayı:228
- KARABULUT, G.(2002), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları, İstanbul
- KEYDER, N.(2001), “Program ve 2001 Yılında Türkiye’de Ekonomik Gelişmeler”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, yıl:16, sayı:189
- KEYDER, N., BOZKURT, Ö. (2003), “Türkiye’nin Kamu Borç Stoğu: Kompozisyonu ve Sürdürülebilirliği”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Nisan, yıl:18
- KİRMANOĞLU, H., ARIKBOĞA, A. (2003),“Türkiye’de Kamu Borç Servisinin Bütçe İçi Etkileri:1950-2001”, **XVIII.Türkiye Maliye Sempozyumu:Türkiye’de Kamu Borçlanması**, KİBRIS
- KOÇ, R. M.(2001), “Ekonomik Krizden Güçlü Ekonomiye Geçiş”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:7, Sayı:41

- MURATOĞLU, G. (2001), “Nasıl Bir Kriz?”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, yıl:16, sayı:189
- OYAN, O.(2001), “Krizin Yıldönümü: Artık Herşey Yolunda mı?”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:7, Sayı:41
- ÖNDER, İ.(2001), “Ekonomik Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi**, yıl:7, sayı:41
- ÖZ, E., KAPLAN, E.(2005), “Türk Mali Sisteminin Yeniden Yapılandırılması”, **Türk İdare Dergisi**, Mart, sayı:446
- ÖZATAY, F.(2004), “Sürdürülebilir Yüksek Büyüme ve Makroekonomik İstikrar”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Ağustos, yıl:19
- PALAMUT, M. E., GİRAY, F.(2001), “Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, yıl:7, sayı:41
- PARASIZ, İ.(1995), **Kriz Ekonomisi (Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları)**, Ezgi Kitabevi, Bursa
- SADIKLAR, C. T.(2001), “Türkiye’deki Son 20 Yıllık Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, yıl:7, sayı:41
- SAKAL, M.(2001), “Türkiye’de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Kasım-Aralık, Yıl:7, Sayı:42
- _____.(2003), **Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği**, Gazi Kitabevi, Ankara
- SİVEREKLİ DEMİRCAN, E.(2004a), “Türkiye Ekonomik Kriz Borç Üçgeni”, **Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Tartışma Tebliğleri**, Şubat Sayısı
- _____.(2004b), “Türkiye’de Kamu Borçlarının Siyasi Analizi”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Nisan, sayı:22
- SÖYLER, İ.(2001), “Türkiye’nin Dış Borçlarının Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**, Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı Yayın Müdürlüğü, Sayı: 137, Mayıs-Ağustos, Ankara
- ŞAHİNÖZ, A.(2002), “Türkiye-AB İlişkilerinde Neredeyiz?”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Temmuz, yıl:17, sayı:196
- T.C. HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI.(2003), **Kamu Borç Yönetimi Raporu**, Nisan
- UNAY, C.(2001), “Psikolojik Faktörlerin Bunalımdaki Yeri ve Önemi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:7, Sayı:41
- ZELKA, M.(2001), “Kriz, Ekonomik Gelişme ve Dış Ticaret”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Kasım-Aralık, yıl:7, sayı:42

<<http://www.tuik.gov.tr>>, (15.05.2010)

<<http://www.ekutup.dpt.gov.tr>>, (15.05.2010)

<<http://www.hazine.gov.tr>> , (15.05.2010)

<<http://www.maliye.gov.tr>>, (15.05.2010)

<<http://www.tcmb.gov.tr>>, (15.05.2010)

<<http://www.bumko.gov.tr>>, (15.05.2010)

< <http://www.treasury.gov.tr/stat/icborcistatistikleri.htm> >, (15.05.2010)

<<http://www.dpt.gov.tr>>, (15.05.2010)